

Ministerie van Landbouw, Natuur en
Voedselkwaliteit

> Retouradres Postbus 20401 2500 EK DEN HAAG

**Directie Voedsel, Dier en
Consument**

Cluster Voedselveiligheid

Prins Clauslaan 8
2595 AJ DEN HAAG
Postbus 20401
2500 EK DEN HAAG
www.minlnv.nl

Contactpersoon

B. van den Assum
Beleidsmedewerker

T 070 - 3784981

F 070- 3786134

j.b.f.c.van.den.assum@minlnv.nl

Datum 26 augustus 2009

Betreft Verslag dinerdebat sociaal economische aspecten van ggo's

Bijlagen

2

Geachte heer/mevrouw,

Op 30 juni 2009 heeft u deelgenomen aan het dinerdebat over sociaal-economische aspecten van ggo's. Hierbij stuur ik u het verslag van het debat en een lijst van de deelnemers.

Ik wil u nogmaals danken voor uw bijdrage en betrokkenheid bij het debat. De uitkomsten van het debat zal ik gebruiken bij het opstellen van de Nederlandse bijdrage aan de Europese discussie over sociaaleconomische aspecten van markttoelating van ggo's. Minister Cramer en ik zullen deze bijdrage eind 2009 aan de Europese Commissie aanbieden.

DE MINISTER VAN LANDBOUW, NATUUR EN
VOEDSELKwaliteit,

G. Verburg

Leven
van het land,
geven
om natuur.

Verslag van het dinerdebat over sociaal economische aspecten van ggo's.

Wassenaar, 30 juni 2009

Opening door de minister

De minister verwelkomt alle genodigden, en zet het doel van de bijeenkomst uiteen. Op 9 juni jl. heeft de minister het seminar sociaal economische aspecten van toelating van ggo's georganiseerd. Op het seminar gaven aanwezigen aan welke sociaal economische aspecten van belang zijn om bij de toelating te betrekken. Op deze bijeenkomst wordt stilgestaan bij de uitkomsten van het seminar, en hoe een vernieuwd beoordelingskader tot stand kan komen. De minister geeft een samenvatting van de uitkomst van het seminar:

- Er is een grote mate van overeenstemming dat een dialoog wenselijk is over de ontwikkelingen in de teelt en import van ggo's in relatie tot de verduurzamingsopgave van de landbouw.
- Het vaststellen van de bijdrage van ggo's aan verduurzaming moet per gewas (case by case) worden beoordeeld. Deze bijdrage kan per specifieke ggo anders uitpakken.
- De veiligheid van ggo's voor mens, dier en milieu is een absolute randvoorwaarde voor toelating.
- De keuzevrijheid voor producent en consument moet gewaarborgd zijn.
- Verbreding en maatschappelijke vraagsturing van onderzoek is wenselijk. Om dit te realiseren kan gedacht worden aan een pact van overheid, bedrijfsleven, wetenschap en maatschappelijke organisaties.
- Sociaal economische aspecten, zoals arbeidsomstandigheden, voedselverdeling en gevolgen van octrooiverlening op ggo-gewassen, verdienen nadere aandacht.

De minister geeft aan dat ze de uitkomsten van het seminar en van deze bijeenkomst zal gebruiken als input voor de Nederlandse bijdrage aan de Europese discussie over sociaal economische aspecten van markttoelating van ggo's. In de EU is veel steun voor de Nederlandse lijn om de lidstaten de bevoegdheid te geven om te beslissen over toelating van ggo's voor teelt, nadat deze op Europees niveau veilig zijn bevonden voor mens, dier en milieu. Om te kunnen beoordelen of ggo's voor teelt kunnen worden toegelaten is op termijn - op nationaal niveau - de ontwikkeling van een sociaal economisch beoordelingskader gewenst. Voor import van ggo's wil Nederland de Europese regelgeving voor toelating niet wijzigen.

Reactie deelnemers (zie bijlage deelnemerslijst)

De deelnemers krijgen elk drie minuten tijd om een reactie te geven. Daarna krijgen de aanwezige Kamerleden de mogelijkheid om op de inbreng van de deelnemers te reageren, waarna een slotdiscussie plaatsvindt. De deelnemers brengen de volgende onderwerpen ter sprake:

Algemeen

Er wordt waardering voor het initiatief van de minister uitgesproken. Een hervatting van de dialoog over ggo's is van belang. Ggo's kunnen tot de EU worden toegelaten als ze veilig zijn voor mens, dier en milieu. De zorgvuldige risicobeoordeling heeft de onrust echter niet weggenomen. Een zorgvuldig voorbereide discussie over sociaal economische aspecten van ggo's kan de vastgeroeste discussie in EU over ggo's weer vlot trekken.

Verduurzaming van de landbouw

Diverse aanwezigen geven aan dat ggo's kunnen bijdragen aan diverse dimensies van verduurzaming van landbouw (people, planet, profit). Zowel voor voedselgewassen, als voor biobrandstoffen. Voor boeren is met name de mogelijke bijdrage aan een betere oogstzekerheid van belang. De meerwaarde van afzonderlijke ggo's kan op basis van een case by case benadering worden vastgesteld. Als er geen sprake is van een duidelijke meerwaarde, dan zou dit gevolgen

kunnen hebben voor de toelating voor teelt. Als er wel meerwaarde is, dan zouden stappen voor toelating van de teelt gezet moeten kunnen worden. Enkelen tekenen hierbij aan dat het bedrijfsleven inspeelt op marktomstandigheden; een ggo-anjer zou niet bij voorbaat moeten worden uitgesloten. Een internationaal level playing field is essentieel voor het bedrijfsleven. Ook wordt opgemerkt dat verduurzaming voor het bedrijfsleven een realiteit is en niet gezien wordt als kostenpost.

Aanhoudende aandacht is gewenst voor verduurzaming van teeltsystemen en productiewijzen. Ongeacht of het ggo-gewassen of non-ggo-gewassen betreft. Ggo- en non-ggo-gewassen moeten op duurzame wijze geteeld worden. Initiatieven die zich op verduurzaming van productiewijzen richten, zoals de "Round Table on Responsible Soy" bieden mogelijkheid voor zelfregulering.

Sociaal economische aspecten van ggo's

Men staat positief tegenover de Nederlandse lijn om Lidstaten te laten beslissen over het telen van ggo-gewassen op hun eigen grondgebied, nadat het ggo op EU-niveau veilig is bevonden. Wel stellen diverse aanwezigen dat eerst goed gedefinieerd moet worden op basis van welk kader deze nationale besluitvorming wordt gebaseerd. Onduidelijkheid hierover kan leiden tot verdere politisering, en ellenlange procedures. Het kader moet in de praktijk uitvoerbaar zijn, dit betekent dat het - een beperkt aantal (3 of 4 en niet overlappende) - meetbare indicatoren omvat. De bouwstenen die voorzitter van de Cogem tijdens het seminar op 9 juni jl. heeft gepresenteerd kunnen een goed vertrekpunt zijn. Het heeft de voorkeur dat aangesloten wordt bij reeds bestaande systemen. Er worden reeds diverse kaders voor beoordeling van duurzaamheid van teeltsystemen opgezet.

Ontwikkelingslanden vrezen dat duurzaamheidskaders misbruikt kunnen worden om goedkope import uit ontwikkelingslanden te beperken. Een eenvoudig kader - met meetbare indicatoren - kan misbruik voorkomen.

Opgemerkt wordt dat het stellen van sociaal economische - wettelijke - eisen bij de import van ggo's een onbegaanbare weg is. Aandacht voor sociaal economische aspecten over teelten, kan plaatsvinden in de internationale afspraken die het bedrijfsleven maakt over verduurzaming van internationale agroketens.

Octrooiverlening op plantmateriaal

Diverse aanwezigen, waaronder het bedrijfsleven in de plantenveredeling, uitten hun zorg over de mogelijke effecten van octrooireggeving op plantmateriaal. Octrooiëring kan ertoe leiden dat genetische variatie steeds meer in handen komt van een beperkt aantal marktpartijen. Dit beperkt de innovatie. Voor de consument en het agrobedsleven is het van belang dat er een verscheidenheid aan onafhankelijke zaadbedrijven blijft bestaan.

Keuzevrijheid voor producent (co-existentie) en consument

Het belang van het waarborgen van keuzevrijheid wordt breed onderschreven. Opgemerkt wordt dat er in de VS geen keuzevrijheid meer is. In de EU kunnen we ggo's tegen houden, en daarmee de keuzevrijheid waarborgen. Daartegen wordt ingebracht dat keuzevrijheid ook betekent dat een boer of consument voor het ggo-product moet kunnen kiezen. In Nederland hebben betrokken partijen afspraken om een co-existentie tussen ggo- en niet ggo-teelten te waarborgen. Deze afspraken zullen zich in de praktijk moeten bewijzen. Bezien moet worden hoe boeren hun zorgplicht ten opzichte van elkaar kunnen bevorderen, om een goede co-existentie te waarborgen. Het scheiden van ketens wordt met toename van het ggo-areaal steeds lastiger. In de praktijk realiseerbare normen zijn van belang om de kosten van het scheiden van ketens en grondstofstromen betaalbaar te houden.

Product versus procesbenadering bij autorisatie van ggo's

Het bedrijfsleven kiest voor een productbenadering bij toelating van ggo's. Alleen als in het eindproduct een ggo-construct aanwezig is, zou het product als ggo beoordeeld moeten worden.

Nieuwe plantverdelings technieken zijn in ontwikkeling, waarbij genetische modificatie in het verdelingsproces wordt gebruikt, maar waarbij het genconstruct niet meer aanwezig is in het eindproduct. De procesbenadering is niet handhaafbaar: het eindproduct ontwikkeld via bepaalde nieuwe plantverdelingstechnieken, is analytisch niet te onderscheiden van eindproducten die ontwikkeld zijn met behulp van traditionele veredeling.

Nultolerantie niet toegelaten ggo's

Diverse sprekers stellen dat de combinatie van de relatief lange EU-procedures voor toelating van ggo's in combinatie met de nultolerantie voor niet in de EU toegelaten ggo's leidt tot handelsproblemen en kostenstijgingen die de concurrentiepositie van de Europese diervoeder- en levensmiddelenindustrie kunnen aantasten. Exporteurs kunnen in niet alle gevallen voldoen aan de vigerende nultolerantie voor niet in de EU toegelaten ggo's.

Reactie van Eerste en Tweede Kamerleden

De PvdD (Tweede Kamerlid Ouwehand) is tegen toelating van ggo's. Volgens de PvdD lijkt het voor de aanwezigen erop dat de vraag wel of geen ggo's een gepasseerd station is. Maar dit geldt niet voor de samenleving. Het waarborgen van de keuzevrijheid is een knelpunt. Het is de vraag of dit opgelost kan worden.

CDA (Tweede Kamerleden Ormel en Schreijer) kan instemmen met de huidige Ja, mits benadering. De veiligheid van mens, dier en milieu (inclusief biodiversiteit) is een absolute randvoorwaarde. Het CDA kan instemmen met een productbenadering bij toelating van ggo's, maar duidelijk is dat sommige partijen vanuit de optiek van keuzevrijheid kiezen voor een procesbenadering. Het CDA kan instemmen met de inzet van Nederland om lidstaten zelf te laten beslissen over teelt van ggo-gewassen op hun grondgebied. Bij deze afweging kunnen sociaal economische aspecten worden meegewogen. Biotechnologie is ook voor de energie- en chemiesector een belangrijke techniek.

Groen Links (Eerste Kamerlid Laurier) signaleert dat de maatschappelijke discussie over ggo's nog weinig voortgang heeft geboekt. De posities zijn nog net zo verdeeld als 20 jaar geleden.

PvdA (Tweede Kamerlid Waalkens) kon zich vinden in het betoog van prof. Fresco op het ggo-seminar van 9 juni jl. Biotechnologie kan een bijdrage leveren aan verduurzaming. Technieken moet je naast elkaar wegen. De voordelen van kwekersrecht moeten behouden blijven en mogen niet teniet worden gedaan door octrooiering. PvdA is voorstander van de procesbenadering; dit geeft de breedste invulling aan de keuzevrijheid van de consument. Het is van belang om te bezien hoe biotechnologie kan worden ingezet voor bioraffinage.

CU (Eerste Kamerlid Schuurman en Tweede Kamerlid Wiegman) haalde de breed gedragen motie Schuurman (januari 2009) in herinnering die de regering verzoekt om in Europees verband nadere studie van nieuwe veredelingstechnieken (o.m. cisgenese) te bevorderen om na te gaan voor welke veredelingstechnieken een eventueel vereenvoudigd toelatingsregiem zou kunnen gaan gelden. En te zorgen dat de keuzevrijheid van de consument gewaarborgd blijft. De motie heeft politieke helderheid gegeven. Het debat wint aan kracht als helderheid en onderscheid wordt doorgevoerd; bijvoorbeeld als het gaat om de verschillen tussen cis- en transgenese, proces- en productgericht. In een afwegingskader zou aandacht voor alternatieven moeten worden meegewogen.

SP (Eerste Kamerlid Peters) wil aandacht richten op de volgende 5 punten: 1. Veiligheid is absolute randvoorwaarde. 2. Consument: handhaving keuzevrijheid is in een aantal gevallen lastig, omdat contaminatie analytisch moeilijk vast te stellen is. 3. Acceptatie: Er is een duidelijk verschil in maatschappelijke acceptatie van biotechnologie voor voedsel en medische biotechnologie. Hier is deels sprake van een risicocommunicatie probleem. SP is niet overtuigd dat er een verschil is in veiligheid tussen trans- en cisgene producten. 4. Octrooiering: discussie behoeft meer aandacht. Bedrijven mogen op basis van octrooien niet claimen dat ze de "baas" zijn van plantenmateriaal.

5. EFSA moet zijn positie als autoriteit kunnen behouden. Wetenschappelijke onafhankelijkheid van de EFSA moet geborgd zijn.

VVD (Eerste Kamerlid Schaap): Toepassing van genetische modificatie kan veel betekenen, met name in ontwikkelingslanden. Bij toelating van ggo's moet men niet uitgaan van het voorzorgsbeginsel, een eenvoudige risicobeoordeling kan volstaan. Consumenten lezen geen etiketten, extra eisen daaraan leiden tot meerkosten. Keuzevrijheid voor producent verdient wel de nodige aandacht. In dit verband is behoud van het kwekersrecht van belang.

Afsluiting

De minister dankt de deelnemers voor hun inbreng en betrokkenheid. Ze concludeert dat de conclusies van het seminar van 9 juni jl. ook tijdens deze discussie weerklinken. De uitkomsten van de discussie zal Nederland betrekken bij de Nederlandse bijdrage aan de Europese discussie over sociaal economische aspecten van ggo's. Nederland zal deze bijdrage eind 2009 aan de Europese Commissie sturen. Het is van belang om de kansen en risico's van ggo's verder te doordenken. Ggo's zijn geen doel op zich. De vraag is voor welk doel willen we ze wel of niet toelaten voor teelt?

1	De heer	Joop Atsma	Tweede Kamer / CDA	Vaste Kamercommissie LNV	Atsma
2	De heer	Geart Benedictus	Eerste Kamer / CDA	Vaste Kamercommissie LNV	Benedictus
3	De heer	Raoul Bino	Directeur	Plant Research International B.V.	Bino
4	Mevrouw	Miep Bos	woordvoerder	GMO-free citizens	Bos
5	De heer	Peter Bruinenberg	Research manager	AVEBE	Bruinenberg
6	De heer	Anton van Doornmalen	Commercieel directeur	Rijk Zwaan Nederland	Doornmalen
7	Mevrouw	Cathalijne Dortmans	Griffier	Vaste Kamercommissie LNV	Dortmans
8	De heer	Aad van Elsen	Directeur	Plantum NL	Elsen
9	De heer	Henk Flipsen	Directeur	Nevedi	Flipsen
10	De heer	Peter de Haan	Directeur	Aidenvionment	Haan
11	De heer	Hans Hoogeveen	Directeur-Generaal	Ministerie van LNV	Hoogeveen
12	De heer	Peter Jens	Algemeen directeur	Biologica	Jens
13	De heer	Dick Jung	MT-Lid Directie Risicobeleid	Ministerie van VROM	Jung
14	De heer	Willem Jan Laan	Director Global External	Unilever NV	Laan
15	De heer	Colja Laane	Directeur	Nationaal Regieorgaan Genomics	Laane
16	De heer	Jan Laurier	Eerste Kamer / Groen Links	Vaste Kamercommissie LNV	Laurier
17	De heer	Theo Meijer	Voorzitter	Hoofdproductschap Akkerbouw	Meijer
18	De heer	Wim Oosterhuis	Voorzitter	Productschap MVO	Oosterhuis
19	De heer	Henk Jan Ormel	Tweede Kamer / CDA	Vaste Kamercommissie LNV	Ormel
20	Mevrouw	Esther Ouwehand	Tweede Kamer / PvdD	Vaste Kamercommissie LNV	Ouwehand
21	De heer	Paul Peters	Eerste Kamer / SP	Vaste Kamercommissie LNV	Peters
22	De heer	Hugo Polderman	Tweede Kamer / SP	Vaste Kamercommissie LNV	Polderman
23	De heer	Simon Schaap	Eerste Kamer / VVD	Vaste Kamercommissie LNV	Schaap
24	Mevrouw	Annie Schreijer-Pierik	Tweede Kamer / CDA	Vaste Kamercommissie LNV	Schreijer
25	De heer	Egbert Schuurman	Voorzitter Eerste Kamer	Vaste Kamercommissie LNV	Schuurman
26	Mevrouw	Janneke Snijder Hazelhoff	Tweede Kamer / VVD	Vaste Kamercommissie LNV	Snijder Hazelhoff
27	Mevrouw	Gerda Verburg	Minister	Minister van LNV	Verburg
28	De heer	Antoon Vermeer	Vice-Voorzitter	LTO Nederland	Vermeer
29	De heer	Harm Evert Waalkens	Tweede Kamer / PvdA	Vaste Kamercommissie LNV	Waalkens
30	Mevrouw	Esmé Wiegman-van Meppelen Scheppink	Tweede Kamer / CU	Vaste Kamercommissie LNV	Wiegman
31	De heer	Luuk van der Wielen	TNW Biotechnologie	TU Delft	Wielen
33	De heer	Rein Willems	Eerste kamer / CDA	Vaste Kamercommissie LNV	Willems
34	De heer	Jan Wisse	Directeur	Niaba	Wisse
35	De heer	Bastiaan Zoeteman	Voorzitter	COGEM	Zoeteman